

УДК 3.34.341

О. В. Гороховська

кандидат юридичних наук, доцент
Класичний приватний університет

ПОНЯТТЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕОБЕРЕЖНИМ ПОЗБАВЛЕННЯМ ЖИТТЯ

Статтю присвячено аналізу законодавства України про відповідальність за необережне позбавлення життя. Розглянуто питання особливості законодавчого закріплення поняття цих складів злочинів. Наголошено на деяких тенденціях і закономірностях, виявлених у цій сфері.

Ключові слова: необережне позбавлення життя, кримінальна відповідальність, дефініція.

I. Вступ

Чинний Кримінальний кодекс України містить низку статей, що регламентують відповідальність за злочини, пов'язані з необережним позбавленням життя. Ст. 119 КК України є загальною кримінально-правовою нормою, а ч. 2 ст. 134, ч. 2 ст. 194, ст. 196, ч. 3 ст. 276, ч. 2 і 3 ст. 286 КК України та інші належать до спеціальних.

Уже неповний перелік зазначених норм свідчить про те, що вони зосереджені на різних розділах Особливої частини КК. У них сформульовано різні склади злочинів – сукупність фактів, пов'язаних із необережним позбавленням життя. Ці склади далеко неоднорідні: серед них зустрічаються злочини з одним об'єктом (ст. 119 КК України), із двома та більше об'єктами – таких складів більшість (наприклад, ч. 2 ст. 286 КК). Але водночас спеціальні стосовно складу злочини (ст. 119 КК України) мають між собою дещо спільне: всі вони охоплюють факт настання смерті, заподіяної з необережності; усі вони так чи інакше вирішують завдання охорони життя людей від необережних злочинних посягань. Саме ці дві нерозривно пов'язаних обставини одночасно породжують проблему розгляду групи злочинів, пов'язаних із необережним позбавленням життя, і визначають складність її аналізу.

У юридичній літературі питання боротьби зі злочинним позбавленням життя, вчиненим з необережності, розглянуто досить детально. Теоретичні передумови для цього розроблено в працях П. С. Дагеля, В. Є. Квашиса, Д. П. Котова, І. П. Лановенко, В. Г. Макашвілі, А. А. Піонковського, В. А. Серебрякової, М. Г. Тадевосяна, М. Г. Угрехелідзе, М. Д. Шаргородського та ін.

Переходячи безпосередньо до загального поняття та системи злочинів, пов'язаних із необережним позбавленням життя, варто вказати, що це питання досліджено поки що недостатньо. Справа в тому, що лише одиничні праці присвячено розгляду загальних питань, що належать до необережного

вбивства. В останні роки, як правило, в юридичній літературі більше уваги приділяли питанням автотранспортних злочинів, злочинним порушенням правил техніки безпеки тощо.

Така ситуація, на наш погляд, може спричинити негативні наслідки, зокрема:

- не повною мірою виявляють те загальне, що є в діях, які призводять до аналогічних наслідків, наприклад, зміст норм обережності, що порушують, і їхня наявність, вплив характеру наслідків, що настали, на правову оцінку дій – як протиправних, так і непротиправних, що може бути важливим на рівні законодавчої та правозастосовної практики;
- необхідно додаткове дослідження специфіки суб'єктивної сторони злочинів, пов'язаних із необережним позбавленням життя, динаміки розвитку психічного відношення суб'єкта до діяння та його наслідків;
- не виявлено специфічні кримінологічні характеристики цієї групи злочинів.

Поняття певного злочину чи групи злочинів аж ніяк не вичерпується формально-логічною дефініцією. У своєму різноманітному змісті поняття виду кримінально-караного посягання ґрунтується на дослідженні істотних і при цьому загальних рис охоплюваного їм явища, у стиснутому вигляді відображає характеристику цього явища, його зміст.

Тому розробка загального поняття “злочини, пов'язані з необережним позбавленням життя” повинна підкорятися низці змістовних і формально-логічних вимог. Насамперед, вона повинна спиратися на аналіз кримінального законодавства України та практики його застосування. Поняття повинне відображати явище, що реально існує або на рівні нормативного регулювання, або на рівні соціальних відносин, практичної людської діяльності. Межі цього явища повинні бути досить визначеними.

У свою чергу, саме поняття “злочини, пов'язані з необережним позбавленням життя” повинне забезпечувати охоплення скла-

дових цієї групи, тобто вказівку на загальні риси цих складових, виявлення розходжень між ними. Іншими словами, це поняття повинне бути вихідним для одержання в майбутньому системної кримінально-правової характеристики досліджуваної групи злочинів.

II. Постановка завдання

Мета статті – визначити межі групи злочинів, пов'язаних із необережним позбавленням життя. Необхідність цього визначено, насамперед, потребою практики. Треба забезпечити послідовний підхід до поняття необережної вини та її зв'язку з наслідком – смертю особи, від яких би дій вона не настала; необхідно єдине розуміння механізму заподіяння шкоди. Завдання послідовної охорони особи, зокрема її життя, вимагає так побудувати склади, щоб вони охоплювали всі суспільно небезпечні варіанти розглянутої поведінки.

Нарешті, практично необхідно, щоб відповідальність за різні види необережного позбавлення життя диференціювали й визначали на єдиній основі, але залежно від різної суспільної небезпеки цих злочинів. У цьому змісті повинна бути зіставлена відповідальність, наприклад, за вбивство з необережності та позбавлення життя, що є наслідком транспортного злочину.

Таким чином, вирішення названих завдань вимагає розробки загального поняття злочинів, пов'язаних із необережним позбавленням життя.

Разом з тим, варто наголосити, що аналіз такого поняття є не тільки необхідним, а й правомірним, коректним із наукового та нормативного поглядів.

III. Результати

Як відомо, в кримінальному законодавстві, в теорії кримінального права й на практиці широко вживають такі поняття, як “умисне вбивство”, “вбивство через необережність”, “злочини проти життя” тощо. Існують поняття, які вживають у науковому обігу, але не в законі, наприклад: “побутові злочини”, “злочинна необережність”, “необережне позбавлення життя”, “заподіяння смерті з необережності” тощо. Незалежно від того, використовує законодавець ці поняття чи ні, вони несуть у собі (хоча й різною мірою) певну інформацію кримінально-правового характеру. Ця інформація може позначати зв'язок між окремими злочинами, виділяти їхні істотні ознаки, вказувати на приналежність до однієї групи, тобто на їхню певну спільність. Тим не менш, на зазначених поняттях ґрунтуються теоретичне пізнання та практична діяльність, їхню користь доведено досвідом, і їх можна сприймати як досить чіткі та визначені.

Згідно зі сказаним, звернемося до аналізу кримінально-правових норм, що регулю-

ють склади злочинів, пов'язаних із необережним позбавленням життя.

Перший крок передбачає добір складів, що входять у цю групу, тобто є складами злочинного необережного позбавлення життя. Як уже було зазначено, незважаючи на вдавану простоту виявлення складів, у літературі з кримінального права необхідної ясності з цього питання не досягнуто. Це вже вказує на наявність можливих складностей при визначенні меж тієї чи іншої групи та описі її змісту.

Аналіз тексту кримінально-правових норм показує, що злочини, пов'язані з необережним позбавленням життя, позначають різними термінами. Ті самі ознаки складів злочину, що мають, очевидно, однаковий зміст, законодавець називає по-різному, описує термінами, що не збігаються. Наприклад, розглянемо таку ознаку складу, як результат злочинного посягання, яким у цій групі злочинів є позбавлення життя. Цей результат описують термінами “смерть людини”, “смерть потерпілого”, “загибель людей”, “людські жертви”. В деяких випадках, коли допускають можливість смерті, законодавець використовує термін “інші тяжкі наслідки”. Так, ст. 251 КК України встановлює відповідальність за порушення ветеринарних правил, які спричинили поширення епізоотії чи *інші тяжкі наслідки* (курсив наш. – О. Г.) [4]. Така реальна поведінка може в окремих випадках призвести до важкого захворювання або навіть смерті однієї людини чи групи людей, наприклад, у випадках уживання бруцельозного молока чи в інших ситуаціях. Виникає цілком природне запитання: чи розглядають у цьому випадку частину поняття “інші тяжкі наслідки” як синонім поняття “позбавлення життя” або, іншими словами, чи співвідносять перше поняття із другим як ціле та його частину. Аналогічні питання виникають і при зверненні до тексту ст. 416–417 КК України тощо.

Необхідно, проте, зазначити й позитивний момент, врахований законодавцем при прийнятті нового КК України. Термін “нещасні випадки з людьми”, що можна було зустріти в КК 1960 р., замінено терміном “загибель людей”.

Термінологічні розбіжності в описі наслідків необережного посягання на життя, зрозуміло, не є єдиною перешкодою в розгляді цієї групи злочинів. Але вказівка на них, щонайменше, досить переконливо свідчать про необхідність виділення ознак, загальних для всієї групи, і тих, що в цю групу входять. Такі ознаки могли б розкрити загальне в необережних посяганнях, що спричинили позбавлення життя.

На наш погляд, група злочинів, пов'язаних із необережним позбавленням життя, реально поєднується, а злочини, що вхо-

дять до неї, ідентифікуються характером заподіяної шкоди (злочинними наслідками), однорідністю суб'єктивної сторони, структурою механізму заподіяння (об'єктивної сторони). Кожна з цих ознак, у свою чергу, має потребу в ретельному науковому аналізі та визначенні. Лише тоді вони можуть розкрити сутність досліджуваної групи злочинів. Розглянемо ці ознаки послідовно.

Вже було згадано термінологічні розбіжності в описі злочинних наслідків кримінально караної необережності. Тут варто вказати додатково на кілька моментів. По-перше, в цю групу входять лише злочини, що реально заподіяли шкоду, яка спричинила позбавлення життя. Залишення в небезпеці необхідно розглядати як самостійну групу складів, що має специфічну характеристику, хоча й близьку до інших складів злочинної необережності. По-друге, необхідно впорядкувати термінологію, вживану в законі. Не викликає сумніву той факт, що простота норми, сприйняття її адресатом, інші фактори вимагають використання синонімічного ряду для позначення того самого змісту. Проте застосування синонімів повинно мати свої межі. На нашу думку, в законі варто використовувати терміни “заподіяння смерті”, “позбавлення життя”, а також розкрити зміст поняття “інші тяжкі наслідки” в усіх випадках, коли воля законодавця спрямована на включення в них розглянутої шкоди.

У зв'язку зі сказаним першою загальною ознакою цієї групи злочинів є характер злочинних наслідків, що передбачає заподіяння смерті одній чи кільком особам. Разом з тим, вважаємо необхідною й уніфікацію термінології та обрання однорідної структури для опису ознак позбавлення життя як наслідку необережних злочинних посягань.

Суб'єктивна сторона розглянутої групи злочинів полягає в злочинній необережності, характер якої треба аналізувати. Основне питання, що виникає при цьому, – чи впливає характер наслідків (смерть однієї чи кількох осіб) на зміст суб'єктивної сторони.

У кримінально-правовій літературі дають цілу низку класифікацій необережних злочинів, заснованих саме на зв'язку між характером, особливостями вини та наслідками. Так, П. С. Дагель зазначає про необхідність диференційованого підходу до різних видів необережності залежно від їхніх особливостей, а потім виділяє типи складів необережних злочинів за характером наслідків, зокрема можливістю їх матеріального вираження [3, с. 86].

На нашу думку, зміст суб'єктивної сторони залежить від наслідків, що настали, а отже, при настанні певних наслідків, заподіяних одним діянням, зміст суб'єктивної сторони повинний установлюватися диференційовано стосовно кожного з цих наслідків.

Принципово неправильно в цьому змісті протиставляти умисел і необережну вину. І в тому, і в іншому випадку існує специфіка відношення до наслідків.

При іншому підході міг би бути можливим випадок кваліфікації, наприклад, за ч. 1 ст. 286 КК України, дій особи, яка порушила правила дорожнього руху й передбачала матеріальний збиток, який заподіяла, але не передбачала смерть потерпілого. А це зумовлює додаткову гарантію об'єктивному ставленню в кримінальному праві.

Структура механізму заподіяння вказує, загалом, на зміст об'єктивної сторони та її зв'язок з об'єктом посягання. Для цієї групи складів характерне порушення різних технічних, соціальних та інших норм як зміст об'єктивної сторони. В іншому механізмі заподіяння не є “наскрізним” критерієм для цієї групи. Навпаки, потрібно наголосити, що в принципі необережне позбавлення життя може статися в будь-якій сфері соціальних відносин і діяльності. Воно може бути результатом використання будь-яких технічних засобів і механізмів, виявитися наслідком будь-яких дій чи бездіяльності. Це положення є вихідним для позначення групи посягань, пов'язаних із необережним позбавленням життя, вироблення загального поняття й аналізу родового складу злочину.

На підставі сказаного можна почати спробу визначити злочини, пов'язані з необережним позбавленням життя, як дію чи бездіяльність, вчинену будь-яким способом і в будь-якій сфері діяльності при недбалому ставленні до наслідків, яка спричинила смерть однієї чи кількох осіб.

Керуючись зазначеним визначенням, варто спочатку поділити цю групу злочинів за характером об'єкта злочинного посягання.

При цьому виділяють, з одного боку, склад вбивства через необережність (ст. 119 КК України), а з іншого – інші злочини, що спричинили необережне позбавлення життя. Цей підрозділ наголошує на особливому значенні загального складу необережного вбивства, але його недостатньо для аналізу інших видів злочинного необережного позбавлення життя.

Тому другу групу, у свою чергу, необхідно поділити на окремі підгрупи. Це можна зробити за кількома підставами.

Першою такою підставою треба вважати умисний чи необережний характер злочину, що спричинив необережне позбавлення життя. Тут виділяють:

- 1) необережні злочини зі смертельним результатом, передбачені ст. 139 ч. 2 (ненадання допомоги хворому медичним працівником), ст. 196 (необережне знищення чи пошкодження майна), ст. 271–275 ч. 2 (злочини проти безпеки виробництва), ст. 276 ч. 3 (порушення правил безпеки руху чи експлуатації залізнично-

го, водного чи повітряного транспорту), ст. 283 ч. 2 (самовільна (без потреби) зупинка поїзда), ст. 286 ч. 2 і 3 (порушення правил безпеки дорожнього руху чи експлуатації транспорту особами, що керують транспортними засобами), ст. 287 (випуск в експлуатацію технічно несправних транспортних засобів чи інше порушення їх експлуатації), ст. 291 (порушення чинних на транспорті правил) та ін.;

2) умисні злочини з необережним заподіянням смерті, наприклад, злочин, передбачений ст. 194 ч. 2 (умисне знищення чи пошкодження майна).

Зрозуміло, можна використати й інші класифікації. Так, можна поділяти злочини, пов'язані з необережним позбавленням життя, на професійні та побутові, пов'язані чи не пов'язані з використанням техніки.

На наш погляд, злочини, пов'язані з необережним позбавленням життя, можна охарактеризувати рівнозначними словесними оборотами “необережне позбавлення життя однієї чи кількох осіб”, “необережне заподіяння смерті одній чи кільком особам”. На нашу думку, ці терміни мають використовувати для характеристики злочинних наслідків (смерть однієї чи кількох осіб), об'єктивної сторони (позбавлення життя, заподіяння смерті), суб'єктивної сторони (через необережність).

Розглянута група злочинів пов'язана з групою умисних убивств. Цей зв'язок є дуже істотним у кримінально-правовому змісті, оскільки межі групи необережних злочинів “ззовні” визначаються розумінням умислу, а межі групи умисних убивств – розумінням необережності. Крім того, відповідальність за ці види злочинів немов взаємно підкріплюється. Зокрема, невідворотність відповідальності за необережні злочини сприяє запобіганню умисних убивств, оскільки стримує суспільно небезпечні види поведінки.

IV. Висновки

Насамперед, можна вважати доведеним існування відносно самостійної в кримінально-правовому змісті групи злочинів і визнати обґрунтованим використання родового поняття “необережне позбавлення життя”. Загальні ознаки цієї групи мають враховувати

при аналізі кожного конкретного складу небережного позбавлення життя.

Необхідно узгодити склади злочинів, що входять у цю групу, в термінологічному плані.

Отже, коротка структурна характеристика вказує на розмаїтість складів і розбіжності між ними. Більш докладне виявлення цієї специфіки вимагає окремого розгляду виділених груп складів.

Список використаної літератури

1. Гороховська О. В. Пропозиції щодо вдосконалення змісту ст. 119 “Вбивство через необережність” проекту Кримінального кодексу України / О. В. Гороховська // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України : Спілка юристів України, 2001. – Вип. 12. – С. 480–483.
2. Гриндорф А. П. Ответственность за неосторожные преступления в советском уголовном праве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А. П. Гриндорф. – Москва, 1977. – 16 с.
3. Дагель П. С. Неосторожность. Уголовно-правовые и криминологические проблемы / П. С. Дагель. – Москва : Юрид. лит., 1977. – 144 с.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – Київ : Атіка, 2005. – 1064 с.
5. Номоконов В. А. Дифференциация уголовной ответственности за неосторожные преступления / В. А. Номоконов // Проблемы борьбы с неосторожной преступностью : межвузовский сборник. – Владивосток : Дальневосточный государственный университет, 1978. – Вып. 2. – С. 15–24.
6. Преступная неосторожность (уголовно-правовое и криминологическое исследование) / И. П. Лановенко, Ф. А. Лопушанский, А. Н. Костенко и др. – Киев : Наукова думка, 1992. – 220 с.
7. Серебрякова В. А. Ответственность за неосторожное лишение жизни по советскому уголовному праву : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. А. Серебрякова. – Москва, 1962. – 19 с.

Стаття надійшла до редакції 16.05.2016.

Гороховская Е. В. Понятие преступлений, связанных с неосторожным лишением жизни

Статья посвящена анализу законодательства Украины об ответственности за неосторожное лишение жизни. Рассмотрены вопросы особенностей законодательного закрепления понятий этих составов преступлений. Подчеркнуты некоторые тенденции и закономерности, выявленные в этой сфере.

Ключевые слова: неосторожное лишение жизни, уголовная ответственность, дефиниция.

Gorokhovska O. Concept of Crimes Related to Careless Deprivation of Life

Analysis of the text of criminal law shows that crimes of careless deprivation of life, marked by different terms. The same elements of crime that are obviously the same content, the legislator called differently, describes the divergent terms. Consider the above example, with respect to such signs of,

as a result of a criminal assault, which in this group of crimes is deprivation of life. This result is described by the terms “death of man”, “the victim’s death”, “loss of life”, “casualties.” In some cases where death is allowed to legislator uses the term “other serious consequences.” Art. 251 of the Criminal Code of Ukraine establishes responsibility for violations of veterinary regulations, which drew spread epizootic or other grave consequences). Real behavior of this kind can in some cases lead to serious illness and death of one person or group of people, such as in the case taking brutseloznoho milk or in other situations. There is quite a natural question: is covered in this case of the concept of “other serious consequences” as a synonym of “deprivation of life” or in other words, the first concept is related to a second as a whole and its parts. Similar questions arise when applying the text of Art. 416–417 of the Criminal Code of Ukraine and others.

It should be noted, however, and after, legislator allowed for the adoption of the new Criminal Code of Ukraine. The term “accidents to people,” which met in the Criminal Code in 1960, replaced the term “loss of life”.

Terminology differences in the description of the consequences of careless deprivation on the life, of course, is not the only difficulty in studying this group of crimes. But the reference to them, at least, very clearly shows the need for features common to all the groups and identifying compounds that are in this group. Such features could reveal a general reckless assault that drew deprivation of life.

In our view, the group of crimes related to careless deprivation of life, actually combined, and its constituent crimes identified the nature of the damage (criminal consequences), the homogeneity of the subjective side, the mechanism causing the structure (the objective side). Each of these attributes, in turn, needs a thorough scientific analysis and definition. Only then can they reveal the essence of the group crime.

Key words: careless deprivation of life, criminal liability, a definition.